

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ	
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201
Входящ № <i>552</i>	дата <i>22.05</i> 201 <i>8</i> г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 1	
т. 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Василка Атанасова Танкова

на дисертационния труд на **Стефан Николов Шивачев** на тема:

**„Ролята на Община Пловдив за развитието на града
през периода 1886-1944 година“**

за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“**

в професионално направление 2.2. *История и археология;*

научна специалност: *История на България (Нова българска история)*

1. Данни за докторанта и докторантурата

Стефан Николов Шивачев е завършил магистърска програма „история“ във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ през 1979 г. Впоследствие е работил като учител по история, журналист и музеен специалист. От 1993 г. и до сега е директор на Регионалния исторически музей-Пловдив. По действащия до 2010 г. Закон за научните степени и звания е избран от Научния съвет на Института по история за научен сътрудник III, II и I степен.

Докторантът е подготвил своя дисертационен труд в резултат на самостоятелна форма на обучение, започнало през м. март 2016 г. в секция „Нова българска история“ на Института за исторически изследвания, с научен ръководител доц. д-р Росица Стоянова. Изпълнил е успешно и предсрочно индивидуалните си образователна и научна програми; при зачисляването, обучението и разкриването на процедурата за защита на дисертацията са спазени изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на ИИстИ. Дисертационният труд е обсъден и одобрен в заседание на секцията на 29.03.2018 г. и е насочен към публична защита от НС на 3.04.2018 г.

2. Обща характеристика и оценка на дисертационния труд

Специфично обстоятелство при разработката на тази дисертация е, че тя се явява не начало, а своеобразен финален резултат от продължителните и целенасочени дирения на автора, посветени на новата и съвременна история на Пловдив. Още в първите си публикации, датиращи от началото на 90-те години на XX век, Ст. Шивачев демонстрира подчертан интерес към важни факти, свързани с настъпилите и случващи се в града след Освобождението през 1878 г. урбанистични промени. В поредица от статии, списъкът на които може да се намери в документацията, във фокуса на своите проучвания той е поставил проблемите на градоустройството, парковото строителство и озеленяването, уличната регулация, оценил е значе-

нието на Първото българско земеделско-промишлено изложение за преобразяването на физическия облик и за стопанското развитие на града.

Приносни за историята на Пловдив, тези ранни текстове поотделно не открояват участието и съпричастието на Общинската управа в събитията и процесите. Разгледани в цялост обаче, те не само съдържат, но и създават научни предпоставки за проучване ролята на местната власт в модернизацията на града. Оползотворени са в подготвения за рецензиране и публична защита дисертационен труд.

Дисертацията е представена в обем от 333 стр. и включва увод, предговор, три глави, заключение, библиография на източниците и литературата и 23 приложения – фотографски изображения на исторически личности, събития, сгради и съоръжения, градоустройствени планове и пр. Предговорът и трите глави (с прилежащите им параграфи) са организирани на тематико-хронологичен принцип и това линейно следване на историческото движение е позволило на докторанта да покаже, от една страна, перипетите около урбанистичните и благоустройствени трансформации в пълнота – от тяхното замисляне до реализацията им, а от друга – предпазило го е от едностранчиви оценки за дейността на Общината като цяло и на отделните кметове – в частност. Обхванатият в проучването близо 60-годишен период е създал възможност за обективна съпоставка на материалните резултати, несполуки и пропуснати възможности от управленската дейност през различните периоди на кризи, войни и стабилност.

Съгласно държавните изисквания, в **Увода** се обосновава научната значимост и актуалността на темата, нейните цели и задачи, посочват се използваните научни методи и подходи, аргументират се хронологическите рамки на изследването и се прави подробен критичен обзор на използваната правно-историческа и историческа литература. Намирам за сполучливо (и ценно за изследователите) хрумването на автора при описанието на източниците на информация да разкаже историята на служебната документация на Пловдивската община. Извън факта, че чрез нея се картографират (за бъдещи ползвания) местата, съхранили архивни масиви или единични постъпления, тя съдържа и данни за отношението (и/или липсата на такова) на институцията към собствените ѝ дела и към миналото на града.

Записана в увода, основната цел на дисертацията е „да изследва и анализира ролята на местната власт като важен фактор за развитието и модернизирването на града, за реализацията на значими проекти, които оказват влияние върху живота на общността за дълги периоди“. Трудът всъщност

надхвърля проблема, заявен в заглавието, и разглежда същностни елементи от историята на местното самоуправление. Това се вижда и от формулирания широк кръг въпроси (в 8 точки), отговорите на които отвеждат до изясняване на организацията, компетенциите и финансирането на общината като институция на местното самоуправление; на нейните отношения с централната власт в контекста на законодателството, а и извън него; на причините за успехите и/или провалите на важните за града практически мероприятия в областта на водоснабдяването и канализацията, общественото строителство, озеленяването, електрификацията, на опазване общественото здраве, на училищното дело и пр.; на субективните и обективни обстоятелства, произвели кризите и не/стабилността на градските управи.

Предговорът по същество си е кратък разказ за делата на Пловдивската градска община в кратката история на Източна Румелия. Макар пред скоби, включването му в съдържанието на дисертацията се обосновава с необходимостта да се проследи процеса на „поставяне на темелите на местното самоуправление“. През този 7-годишен период дейността на Градския общински съвет е регламентирана от разпоредбите на Органическият устав (ОУ). Ключово значение за автора има обстоятелството, че Общината „функционира като столична, може да разчита на пряката подкрепа на областния управител, както и на директорите...“, което обаче я поставяло в зависимост от централната власт и затова тя „няма съществен принос за развитието на града“. Всички знакови за модернизацията на Пловдив сгради били построени по инициатива и със средства от централната власт.

Изкушавам се да отбележа, че твърдението за функционирането на Пловдивската градска община като „столична“ предполага обяснение. Ако действията на Общината са съобразени със законовата рамка, както твърди Шивачев (с.33), но в тази рамка няма регламентация на каквато и да е столична община, как следва да се тълкува противоречието?! И още – ОУ наистина регламентира границите и случаите на т.нар. „намеса“, но те не са посочените в текста. Забележителните сгради на Девическата и Мъжката гимназия, на Държавната болница и на Областното събрание са си ангажимент и правомощие на централните власти, а изграждането на Храм-паметника „Св. св. Кирил и Методий“ е вследствие на обществена инициатива и благотворителност.

Първа глава съдържа наблюденията на докторанта върху изходното състояние на града и неговия облик след Съединението и постигнатите промени в следващите 25 години. Дейността на Общината, задължена

(както и всички южнобългарски общини) да се адаптира към законодателството на Княжеството, се описва и анализира през основните за урбанистичния процес индикатори. Преценката за усилията на общинската администрация авторът основава на видимите белези на модерността.

До края на XIX в. те не са много, но не оставят съмнение, че Пловдив е поел по пътя на модернизацията: през 1891 г. е открит водопровода и 5 години след това водопроводната мрежа има около 600 частни абонати; през 1892 г., във връзка с първото земеделско-промишлено изложение, на мястото на старите турски гробища, е построено истинско европейско градче с площад, градинки, прави улици, електрическо осветление, езеро и изящни скулптури – една миниатюрна визия за бъдещото градоустройство на големия град; през 1896 г. общинските служби начеват работа по градоустройствения план на Йосиф Шнитер; през същата година започва залесяването на Бунарджика и Сахат тепе.

В първото десетилетие на XX в. Общината прави неуспешен старт за електрификация на града, но пък успява да осъществи мащабна благоустройствена програма за подобряването на градския бит и качеството на живот на пловдивчани: регулирани са голяма част от градските квартали, значителна част от централната улична мрежа е павирана, определени са търговските улици и промишлените зони, въведени са правила за частното строителство и за заведенията за обществено хранене, създаден е Благотворителен дом за стари хора, разширен е достъпът до медицинска помощ.

Представяйки стъпка по стъпка модернизационните проекти, в тази, а и във **следващите глави**, Шивачев не ограничава разсъжденията си върху видимия успех, а въвежда всички аспекти на проблематиката. Първият и изцяло приносен за дисертацията, според мен, е този за финансовото обезпечаване на инициативите. Законът за градските общини от 1886 г., изменян и допълван до края на века пет пъти, вменява градоустройствените и благоустройствени мероприятия като основно задължение на градските общини, но не гарантира финансирането им. При това положение Общината е принудена да взема заеми, и после нови заеми, за да изплаща старите. Финансовата задлъжнялост продуцира кризи от различен характер.

Вторият (и свързан с първия) аспект осветлява управленския капацитет, опита и компетентността (или липсата на такива) на общинските избраници при бюджетирането, съставянето на приходно-разходните пера, събираемостта на общинските данъци и такси. Показателни в случая са неблагоприятията със заема за водоснабдяването, провалът на концесията

за електричество и трамваи, за която общината е осъдена впоследствие да плати огромна сума, както и разрушителната по своите мащабни последици и изключително неизгодна във финансово отношение сделка (1906 г.) с Акционерното дружество „Изида“.

Перманентните институционални и политически кризи в общинското управление оформят отделен аспект в анализа, основан на много богата документална база, ползвана е любопитна информация от периодичния печат, взети са предвид пристрастията на съвременниците, критично са огледани обективните и субективни причини за тях. Конкретното ми възражение е, че като регистрира честите смени на общинските управи от 1899 до 1903 г (за три години - шестима кметове), авторът заключава, че се поставя „началото на практиката след всяка кабинетна промяна управляващата партия да превзема общината“. Като цяло наблюдението е вярно, но твърдението, че именно при управлението на радославистите се поставя началото на тази практика не е коректно към фактологията на проблема.

Втората глава разглежда дейността на Общината в периода от началото на 1912 г. до 1932 г. Военновременните години, следвоенната всеобща криза и последвалите я опити за нормализация и стабилизация на икономиката и обществено-политическия живот произвеждат изобилен материал, насочил докторанта към обсъждане на релацията държавна власт – местно самоуправление. В това отношение е многозначителен факта, че за тези 20 години на кметския стол в Пловдив се сменят 17 кмета, от които единствено Денъ Манев се застоява 4,5 години. Затова и в първия параграф фокусът на изследователя е към него.

В контекста на държавното покровителство над това злополучно във всяко отношение кметуване Ст. Шивачев разкрива настанилите се в общинската дейност беззаконие, корупционни практики, документални измами, изнудвания и пр., донесли огромни щети за града. Отношението държава-местна власт е под прицел и в следващите два параграфа, в които се дават противоречиви примери. Така с държавна намеса е ликвидирана Княжеската градина – едно истинско бижу на парковото строителство. Но пак с държавна намеса е спасена Градската градина. Централната власт в лицето на земеделското правителство дава преки доказателства за незачитане на местното самоуправление, а мероприятията за регулиране на улиците довеждат до истинска война между държавата и Общината през 1922 г. Държавата, представена от своите министерства брани АД „Изида“ и не-

говата разрушителна дейност, но пак чрез министерствата тя подпомага решаването на ред социални и хуманитарни проблеми на града.

И в тази глава докторантът не изпуска от вниманието си всички видими белези на макар и бавно протичащия урбанистичен процес. Най-важният проект е за електрификацията на Пловдив, осъществен през 1928/29 г. от немска фирма. През 1929 г. е извършено ново, сполучливо административно райониране на града. През 1930 г. са обявени конкурси за дългоочакваните постройки на градска кланица и за квартални хали. През 1931 г., в полза на екологията и на бъдещите поколения, е разрешен и въпроса с ликвидацията на концесията на „Изида“.

“Златното“ време на модернизацията на Пловдив (1932-1944)“ е надслова на **Третата глава** от труда. Анализът на едни от най-успешните години в дейността на Община Пловдив повежда Ст. Шивачев най-напред към обсъждане на базисния за местното самоуправление проблем - този за осъвременяване на начините и механизмите на финансиране. Докторантът е избрал да представи разсъжденията си не чрез теоретичен разбор на законната уредба и държавна политика, а чрез възгледите и практиката на кмета Божидар Здравков, когото сравнява с прочутия му софийски събрат инж. Ив. Иванов. Ще спомена, че в това отношение той е бил улеснен от наличието на личен архивен фонд и от запазените до днес у пловдивчани спомени за кметуването на Здравков.

Божидар Здравков е кмет от април 1932 до март 1935 г. и от октомври 1936 до ноември 1939 г. Избран или назначен, той смята, че за да бъде дейността на Общината ефективна и успешна, тя следва преди всичко да се основава на строга финансова дисциплина; да осигури по административен ред висока събираемост на приходите от данъци, такси, наеми от общински имоти; да построи доходоносни общински здания; за обществените дейности да се създадат общински предприятия; за мероприятията с дългосрочен ефект да се ползват вътрешни заеми.

Тази програма, чиято актуална проекция в днешния ден може да се намери в годишните дискусии и доклади на Националното сдружение на общините, Ст. Шивачев е извел като първи и главен индикатор за осмисляне не само на личностния принос на Здравков в общинските дела, но и въобще на постигнатото в Пловдив в посочения времеви отрязък. Специална адмирация заслужават наблюденията върху широко коментираната и в наше време проблематика, свързана с отдаването на концесия на обществените дейности, оспорвано от пробилата си път идея за възлагането им на

създадени за целта общински предприятия. Оценката на автора е кодирана в метафората „златно време“.

Като доказателства, че премислената в дългосрочна перспектива, но и реалистична програма е успешно осъществена, са приведени статистически данни, удостоверяващи увеличаването на събираемостта от данъци, такси и наеми, на приходите в бюджета въобще, а и за оползотворяването в обществен интерес на вътрешните заеми. В доказателствената част са включени също примерите с построяването на нови училищни сгради, детски ясли, квартални градинки, централните хали, градската клиника; наченалото изграждане канализацията на града; увеличените субсидии за театъра, дружеството на художниците и за археологически проучвания. През май 1937 г. в Пловдив се открива първият Международен мострен панаир.

Фактологическият разказ, който илюстрира успешните два мандата на кмета Здравков е, според мен, много продуктивен за написване на цялостната нова история на Пловдив. Проблемът е, че отрязъкът „златно време“ съвпада с преврата на 19 май 1934 г. и последвалата политика за ликвидиране на местното самоуправление. По неизбежност, докторантът се е докоснал до въведените с наредби-законали промени, които му дават основание да заключи, че се е стигнало „до типична форма на общински авторитаризъм“, но по никакъв начин не интерпретира въпроса: как всичко това е повлияло върху работата на общинското управление. Много е вероятно кметът Здравков да е точният човек, на точното място. Но ние няма как да сме сигурни, че неговите и на Общинската управа постижения се дължат единствено на личните му качества, ако в аргументацията не се включи и т.нар. творческа роля на държавата.

Накрая бих искала да изтъкна като характерно достойнство на дисертацията лекотата на повествованието, способността на автора да гради историческия разказ увлекателно и четивно, осмисляйки го чрез свързването на разнообразния, разнороден и различен по произход и характер доказателствен материал.

Заключението на дисертационния труд систематизира тематично резултатите и изводите от разгърнатите в съдържанието анализи и съждения като ни уверява, че въпреки повратностите и превратностите в националната история от 1878 до 1944 г., ролята на Община Пловдив за развитието и модернизацията на града може да се чете позитивно.

3. Оценка на научните приноси

Приемам като аргументирани посочените в приложението към Автореферата „научни приноси“. Малки несъгласия имам с констатацията в т.10, според която „за първи път се разкриват спецификите в дейността на Община Пловдив в сравнение с други големи градове“. Коректно би било да се каже - „някои от спецификите“, тъй като в труда са направени спорадични съпоставки със София, Русе, Варна, Стара Загора и пр., и то - по ограничен брой показатели.

4. За Автореферата и публикациите по темата

Авторефератът, включващ 42 стр., представя коректно и пълно както съдържанието на дисертационния труд с основните акценти и изводи, така и най-важните наблюдения и заключения на докторанта. По темата на дисертацията са приложени 5 от общо 11-те авторски публикации, с което изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на ИИСТИ за приложението му са изпълнени.

5. Критични бележки и препоръки

Както към повечето солидни трудове, така и към този могат да бъдат отправени и критики, и препоръки. Моята основна бележка е свързана с една от задачите на дисертационния труд: да допринесе за цялостното проучване на местното самоуправление в България чрез частния пример на пловдивската градска специфика. Реакцията ми е породена не от написаното, а от липсващото. Мисля, че изследването би било още по-добро, ако докторантът бе привел данни за избирателната активност на пловдивчани в местните избори, с каквито периодичният печат изобилства. Дори и без специална интерпретация, те биха подсказали, че за динамиката и посоките на развитие на местното самоуправление гражданите също са важен, ако не и решаващ фактор, независимо от стойностния знак.

В труда се забелязват и дребни неточности, които не нарушават общото добро впечатление, но при публикуването му, което препоръчвам, следва да се отстранят: ген. А. Столипин е временен губернатор, а не императорски комисар и длъжността му е поверена през окт. 1878, а не през 1879 г.; Маджаров е роден през 1854, а не през 1834 г. и не се установява в Пловдив като водач на партията, а става такъв след слизането ѝ от политическата сцена; Д. Юруков и останалите съединисти емигрират през 1886, а не през 1887 г; няма данни К. х. Калчов да е завършил право в Париж; датите за освобождението на Пловдив следва да се изпишат според историческите факти, а не според обществената памет; началният текст (2 стр.) на §1 от втората глава се нуждае от редакция, която да го съобрази със заглавието;

и обратно - заглавията на §1 и §2 от третата глава следва да се редактират съобразно текста.

6. Заключение

Като се основавам на редовността на процедурата за защита и като имам предвид определено приносния характер на дисертационния труд, включително и изтъкнатата в рецензията актуална значимост на темата, потвърждавам общата си положителна оценка и предлагам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят на **Стефан Николов Шивачев** образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.2. *История и археология*, научна специалност *„История на България“* (Нова българска история).

19.05.2018 г.

Подпис.....
(доц. д-р В. Танкова)